

Мр Радомир Ј. Поповић
истраживач-сарадник
Историјски институт Београд

СТОЈАН ЧУПИЋ У СРЕМУ 1813-1815. ГОДИНЕ

Апстракт: У овом раду на основу извора и литературе описана је делатност Стојана Чупића у Аустрији између Првог и Другог српског устанка. Чупић је делио судбину већине војвода које су избегле из Србије. За разлику од осталих, он је у јесен 1813. сакупио добровољце и ступио у фрајкор. На почетку Другог српског устанка прешао је у Србију и под још недовољно расветљеним околностима издан је Турцима, који су га убили у Зворнику.

Кључне речи: Стојан Чупић, Први српски устанак, Срем, Аустрија, српске избеглице, фрајкор, породица, новчана потраживања.

Стојан Чупић био је један од највећих јунака Првог српског устанка. О његовој делатности у Аустрији после слома Првог српског устанка, зна се уопштено колико и о осталим војводама избеглим из Србије. Сима Милутиновић Сарајлија као Чупићев савременик и историчар не помиње Чупићеву активност у Срему.¹ Милан Ђ. Милићевић пише да је „после несрећне битке на Равњу, 1813. Чупић као и друге војводе био прешао у Срем, али се одонуда после краткога времена вратио.”² Најподробније податке о српским емигрантима у Аустрији 1813-1815. године оставили су Алекса Ивић и Роберт Пауловић. На основу њихових радова и штампаних извора за историју Првог српског устанка из аустријских архива, које су приредили Алекса Ивић и Славко Гавриловић, покушаћемо да осветлимо Чупићеву делатност у Срему од 1813. до 1815. године.

¹ *Историја Србије од почетка 1813 до конца 1815 год.*, Београд, 1888

² Стојан Обрадовић, *Живот и радња заслужних Срба из окружија Шабачког и Подрињског у Књажевству Србији у устанцима противу насиља турског од 1804. и 1815. године*, Београд, 1873, 30-44; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*, Београд 1888, 834-839; Исти, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 449-456; Станоје Филиповић, *Подринске војводе*, Шабац, 1968, 37-63.

После бекства Карађорђа, митрополита Леонтија и руског дипломатског представника Недобе у Земун 3. октобра³ 1813. године, шабачку тврђаву, у коју се се склонили после битке на Засавици, напустили су њени заповедници Лука Лазаревић и Стојан Чупић и код Забрежа, недалеко од Купинова⁴ прешли су у Аустрију. Прве вести о паду Шапца под турску власт саопштио је пуковник Обућина, команданту Петроварадинске регименте генералу Сигенталу 6. и 7. октобра 1813. У том извештају се наводи да су Лука Лазаревић и Стојан Чупић, на вест о Карађорђевом бекству одлучили да напусте шабачки град и пређу на аустријску страну. Посада од 3000 војника укрцала се на седам лађа, кренувши низводно низ Саву. То је, дакле, било ноћу између 5. и 6. октобра 1813. године. Српске избеглице су аустријске пограничне власти смештали у импровизоване збегове, којих је дуж Саве било 15.⁵ Српске избеглице потресене напуштањем Србије, велике непријатности доживеле су од аустријских власти. Истакнутије старешине убрзо су повучене са границе у манастир Фенек. Тиме су склоњене подаље од границе и Турака, који су тражили њихово изручење. У том манастиру су Карађорђе, Младен Миловановић, Јаков Ненадовић, и Лука Лазаревић одржавали контумац. У постојећим документима нема назнаке где је Чупић провео карантински период. Од краја октобра 1813. године Младен Миловановић, Јаков Ненадовић, Сима Марковић и Лука Лазаревић са својим породицама су из манастира Фенека пребачени у Голубинце, док је Чупић дошао у Митровицу.

³ Сви датуми су по грегоријанском календару.

⁴ Алекса Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка (од септембра 1813. до априла 1815. године)*, Загреб 1917, 5-6; (Роберт Пауловић, *Судбина српских избеглица после Првог српског устанка према актима Славонско-сремске генералне команде у Петроварадину*, Зборник МС, Серија друштвених наука 7 (1954) 128. Априла 1814. Дворски ратни савет на основу анонимне доставе, по којој су пограничне власти у Аустрији у јесен 1813. године плачкале српске емигранте, на границу упутио комесара Мозера који је саслушао преостале емигранте. Чупић је 2. априла 1814. године у Митровици Мозеру рекао да је „са 400 људи прешао у Срем код Јарка” (Алекса Ивић, *Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813. до 1814.*, ИЧ II, (1949-1950), 162. Цео тај извештај у: С. Гавриловић, *Грађа бечких архива V* (1814), 155-161. Генерал Сигентал писао је фелдмаршалу Белграду 10. октобра 1813. из Петроварадина, да је добио извештај од земуноског команданта Червинке којим га је обавестио да су Лука Лазаревић „und der Anführer Stojan Suipich” прешли у Аустрију (А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига XI-година 1813, Београд 1977, 234-235).

⁵ С. Филиповић, *нав. дело*, 58-59; Роберт Пауловић, *нав. дело*, 128. С. Милутиновић опевао је бекство Л. Лазаревића и С. Чупића у Аустрију у: *Србијанка* (приредио Душан Иванић), Београд, 1993, 443-448.

Аустројске власти одмах после преласка српских старешина покренуле су питање накнаде штете трговцима из Аустројје који су потраживали од устаничких старешина. Још на почетку 1813. године аустројске власти покренуле су због нечега судски поступак против Чупића, али пошто им је био недоступан, то су одложили. Његово кретање, уосталом као и других војвода, аустројски шпијуни брижљиво су пратили, па је 18. јуна 1813. забележено да се Чупић вратио из Голупца на границу на Сави.⁶ Како је био извеснији слом Устанка, Чупић је покушао да побољша односе са пограничним аустројским властима. Тако је августа 1813. године издејствовао враћање лађе аустројског трговца Перла, за чију је отомицу окривио Симу Катића.⁷ Али, без обзира на тај поступак добре воље, Чупић и остале српске старешине суочиле су се у Аустројји са захтевом аустројских трговаца да се из њихове личне имовине надокнади штетета коју су они претрпели у току Првог српског устанка. По висини новчаних потраживања предњачио је земунски трговац Милош Урошевић. Тај трговац, снабдевач устаника наоружањем и истовремено аустројски обавештајцац, потраживао је од устаничких старешина преко 78. 000 форинти. Делегирани војни суд је 7. октобра 1813. године дозволио магистрату у Земуну, поводом Урошевићевог потраживања, да стави забрану на „новац, накит и ствари које се налазе у Контумацу или било где на другом месту, а својина су српских старешина Карађорђа Петровића, Младена Миловановића, Јакова Ненадовића, Луке Лазаревића, Стојана Чупића, Симе Марковић, Вујице Вулићевића, Павла Поповића, Антонија Пљакића и Јовице Миловановића.”⁸ Барон Сигентал је 12. децембра 1813. године обавестио магистрат у Сремским Карловцима да Карађорђе, Младен Миловановић, Лука Лазаревић, Стојан Чупић (Stojan Csubics) и Вујица Вулићевић, поред дугова аустројским поданицима, имају потраживања према неким од њих, па препоручује да се дугови аустројских дужника не враћају директно српским војводама, „него делегираном суду пред којим ће се решити ти дужнички спорови”.⁹

⁶ *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. 3, /дефинитивна редакција Перо Дамјановић и Т. З. Илић/, Београд, 1969, 408-410, 413.

⁷ С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, књига IV, 96-97.

⁸ *Грађа из земунских архива*, књ. 3, 344.

⁹ С. Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804-1815*, Сремски Карловци 1965, 424.

Стављање забране на Чупићеву имовину тражио је и Јожеф Пауц де Хеба Лунга, трговац брашном, чији су брод у време Устанка одузели Чупић и Сима „бимбаша” [Катић].¹⁰ Парница поводом Урошевићевог потраживања протекла се и на идућу годину, а завршила се тако што је имовина одузета српским старешинама, а од преосталих потраживања били су ослобођени, будући да се из заплењене имовине нису могли подмирити сви дугови.¹¹

Крајем октобра 1813. године покренут је истражни поступак у вези Тицанове буне. Од пребеглих српских старешина Аустријанци су покушавали да сазнају о умешаности људи у Срему у буну која је 1807. године угушена.¹² Чупић је отворено подржавао тежње Срба у Вођу да се дигну на устанак. Наиме, граничар-дезертер Андрија из Шашинаца уочи буне био је у Мачви „и уверавао је Вогање да ће у случају буне добити помоћ од Стојана Чупића и Луке Лазаревића.”¹³ Међутим, у постојећим документима није сачувано Чупићево изјашњење о томе.

Организовање добровољачких јединица за рат против Наполеона, Аустрија је почела у лето 1813. године, а попуњавање јединица интензивирани је после слома Србије 1813. године. Према допису Ратног савета, цар Франц I је 29. августа 1813. године, одредио да ће сви они српски заповедници који ставе под команду 180 добровољаца добити чин капетана, они са 100 војника биће именовани за обрлајтанте, а са 30-60 људи лајтнанти. Предвиђено је да после рата буду отпуштени са једногодишњом платом.¹⁴

¹⁰ *Грађа из земунских архива*, књ. 3, 346. А. Ивић наводи подужи списак трговаца из Аустрије, махом Срба, који су имли потраживања од избеглих Срба, а највише од свих њих имао је „познати смутљивац земунски Милош Урошевић” (А. Ивић, *Избеглице из Србије на аустријском земљишту*, 159).

¹¹ У молби коју су поднеле Попечитељству иностраних дела 8. априла 1849. године, Чупићеве кћерке Василија и Томанија су писале: „Родитељ и војвода Српски Стојан Чупић са осталима спасеније живота тражећим Србима у Аустрију пребегне, понесавши са собом, што је на брзу руку учинити могао, повећу част покретних добара своји, која се у самим драгоценостима, и то у злату, сребру, бакру и др. састојала и тамо се у Аустријску Митровицу на живљење склони” (С. Филиповић, *нав. дело*, 59). Будући да је Младен Миловановић био интерниран у Брук у Штајерској у зиму 1814. године, он је позивао Урошевића да га посети и да се договоре о чему су у Петроварадину већ разговарали заједно са Чупићем (С. Гавриловић, *Грађа бечких, књига V (1814), 193-194*); А. Ивић, *Избеглице из Србије*, 159.

¹² *Грађа из земунских архива*, књ. 3, 424.

¹³ С. Гавриловић, *Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века*, Београд, 1960, 36-38,

¹⁴ А. Ивић, *Између Првог и другог српског устанка*, 51-53

Стојан Чупић, Радич Петровић и Михаило Ђурковић су једине истакнутије српске старешине које су постале старешине у фрајкору. После напуштања Србије 1813. године у фрајкор су покушавали да се укључе Сима Марковић, Младен Миловановић и Јаков Ненадовић. Молбу су поднели земунском команданту Јозефу Червинки, који је био опрезан према тим понудама и сматрао је да српске старешине нису искрене према Аустрији, а да би добровољачке јединице више биле у служби тих војвода, него Аустрије, па чак би биле опасне за безбедност Војне границе.¹⁵ Међутим, Аустрији је због операција на италијанском ратишту биле потребне услуге српских добровољаца. Стојан Чупић је у новембру 1813. године окупио 150 добровољаца, када је именован је за капетан-лајтнанта. Стављен је под команду пуковника Михаљевића, команданта српског фрајкора.¹⁶ Исти чин добио је и Михаило Ђурковић устанички егзерцирмајстор и Карађорђевог ађутант. Ступањем у фрајкор, дакле у аустријску службу, Чупић је избегао судбину осталих старешина, који су одлуком ратног савета у Бечу екстрадиране у јануару и фебруару 1814. године у разна места Штајерске и Доње Аустрије. О мотивима Чупићевог ступања у аустријску службу може се само нагађати. Да ли материјална изнудица била једини разлог да своје војничке услуге стави у службу бечког двора и да се тиме заштити од даљих потраживања трговаца, тешко је утврдити. Под команду ставио је своје некадашње саборце из Мачве, који су с њим прешли у Срем.

Амнестија коју су Турци дали за српске избеглице и лоши услови у којима су у Аустрији живели, утицали су на то да су у децембру 1813. и јануару 1814. године избегли Срби у великом броју одлучивали да се врате својим кућама. Командант Петроварадинске регименте Сигентал био је у недоумици. Сазнао је да је Чупић постављен за капетанлајтнанта, али пошто су се његови људи разбежали, распитивао се код Михаљевића „да ли је ово /Чупићево-примедба Р.П./ постављење стварно извршено, те какво ће опредељење добити.”¹⁷ Пуковник Михаљевић извештавао је претпостављене 21. јануара 1814. године да је из фрајкора побегло

¹⁵ Р. Пауловић, *нав. дело*, 131.

¹⁶ Р. Пауловић, *нав. дело*, 134; Павле Васић, *Каријера Карађорђевог официра Михаила Ђурковића*, Зборник Историјског музеја Србије 8-9 (1972) 23-32.

¹⁷ Р. Пауловић, *нав. дело*, 134.

506 Срба, а од тог броја, 170 који су били под Чупићевом командом. Због тога је Чупић затражио оставку, будући да његово именовање за заповедника у фрајкору није било званично ни објављено.¹⁸ Дворски ратни савет у Бечу је 4. фебруара 1814. године одлучио да Чупић, ако то жели, може остати у фрајкору само као лајтнант и ако за трећи батаљон фрајкора врбује довољан број људи.¹⁹ Чупић у томе није успео, а већ у јуну 1814. године расформиран је фрајкор. Командант Михаљевић у извештају од 13. јула 1814. године који је поднео Банатској Генералној команди предложио је да се Стојан Чупић награди, иако извесно време није вршио дужност заповедника у фрајкору.²⁰ Одлуком цара Франца I од 7. августа 1814. године Стојан Чупић је пензионисан: „Разумевајући примљени предлог, по којем је војвода Стојан Чупић, вршио једногодишњу службу лајтнанта и будући да не сме да се врати у Србију, одобрена му је милост у плати од 200 флорина годишње.”²¹

Чупићев боравак у Митровици омогућавао му је да одржава везе са људима у Србији и да се укључи у припреме Другог српског устанка. Тврдња коју је изено Милан Ђ. Милићевић, а касније и други историчари да се Стојан Чупић, после „одонуда после кратког времена вратио, па се крио по мачванским луговима”, није тачна. Чупић је до пролећа 1815. године живео у Сремској Митровици, мада није искључено да је повремено и тајно прелазио у Мачву. Тек када је почео Други српски устанак дошао је у Србију. О разлозима његовог бављења у Митровици, можда најбоље сведочи Сима Милутиновић Сарајлија: „У вријеме Карађорђева пребјега у Њемачку прешло је за њиме, ... мложтво народа, којем се тамо једва што задржало, поготову л’ ни мало, него повраћала се и поиспредавало сва простота Турцима... и осим некијех, што нијесу шћели ни у Русе, ка ни у Турке поћи, него су останули у Њемачкоме царству, и ту на сријемској граници око Митровице и Купинова (...) и ту чамили и чајали Бога спаса, а све у надежди се питале да ће како-тако и када-тада, те ускоро Свемогући помиловати србску сиротињу и боље је опоравити...”

¹⁸ А. Ивић, Грађа бечких архива V, 288.

¹⁹ С. Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. 5 (1814), Београд, 2003, 288-289.

²⁰ *Исто*, 294.

²¹ *Verstehenden Antrag genehmigt, dem Wojwoden Stojan Cupic eine Abfertigung einer jährlicher Lieutenants und wenn er nach Serbien nicht zurückkehren darf, einen Gnadengehalt von 200 Fl. jährlich bewilligt (Исто, 295).*

Тако су у Купинову били Ваљевци Прота Матеја Ненадовић, његов брат Сима, Петар Молер и Марко Крстић. У Сремској Митровици „и око ње по ближим селима према Мачви и шабачкој Посавини”, били су осим Чупића, прота Никола Смиљанић и Сима Катић.²² Да је Чупић био добро упозанат са приликама у Србији, сведочи следећи догађај о којем пише Сима Милутиновић. У априлу 1814. године у манастиру Благовештење на Руднику састале су се виђеније старешине Милош Обреновић, Лазар Мутап, Филип Петровић, бивши војвода студенички и архимадрит Григорије Радојичић и тада су написали писмо руском цару, којим су га молили да не заборави Србе и да се заузме за њих. Писмо је тајно достављено проти Ненадовићу у Срем и на то писмо потписали су се још и Марко Н., кнез Крагујевачке нахије, Матија Ненадовић, Петар Николајевић, Максим Крстић и Чупић.²³ После првих победа устаника у априлу 1815. године, емигранти који су се налазили дуж границе почели су припреме за прелазак у Србију. Барон Сигентал наредио је затварање границе и појачан надзор. Тиме се желело олакшати Турцима угушење устанка. Али, без обзира на те мере устаничке старешине су успевале да се илегално пребаце преко Саве. Међу првима у Србију је прешао је војвода Павле Цукић између 24. и 26. априла. Чупић је са још четрнаест другова око 12. маја 1815. године покушао је да пређе Саву код Митровице. Међутим, приликом прелаза набасали су на пограничну патролу, која их је удаљила са границе и предузела спровођење у провинцијал. Али, Чупић је тада успео да умакне стражи и пређе у Србију. О његовом учешћу у Другом српском устанку и трагичном, данас још недовољно расветљеном крају, постоје извори и простор за даља проучавања и тумачења.

Са Чупићем у Срем 1813. године је прешла његова породица: жена Милица, кћерке Василија и Томанија и син Тома. Породица му је била смештена најпре у село Дивош, а касније се настанила у Митровици.

²² О том писму видеу у: С. Милутиновић, *Историја Србије*, 203-204; Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић I*, Београд 1908, 108-114; Р. Пауловић, *нав. дело*, 134.

²³ С. Милутиновић, *нав. дело*, 231-232.

Оскудица у којој су живели приморала их да примају помоћ од шишатовачког архимандрита Лукијана Мушицког.²⁴ Крајем октобра 1815. године српским емигрантима у Срему и Банату било је дозвољено да се врате својим кућама. Избеглице које су биле у Срему могле су у Србију да пређу преко земунске, кленачке и митровачке скеле. Стојанова удовица са децом прешла је код Кленка 18. новембра 1815. године.²⁵

Чупић је убијен у јулу 1815. године у Зворнику. Његови посмртни остаци пренети су у Ноћајски Салаш 1988. године када му је испред задужбинске цркве подигнут споменик.²⁶

РЕЗИМЕ

У овом раду на основу литературе и штампане грађе описана делатност устаничког војводе Стојана Чупића од октобра 1813. до пролећа 1815. године. Тај део његове биографије није био довољно проучен. Чупић је у новембру 1813. године ступио у српски фрајкор. Добровољци под његовом командом су га убрзо после тога напустили, па је он поднео оставку на заповедништво. Почетком 1814. године Ратни савет у Бечу дозволио му је да остане у фрајкору, под условом да ангажује друге добровољце. У томе није успео, али је одлуком цара Франца I пензионисан у августу 1814. године. Све време боравка у Срему одржавао је везе са људима из Србије и радио је на припремању устанку. Када је почео Други српски устанак прешао је у Србију у мају 1815. године, али је убрзо на превару заробљен и предат Турцима који су га убили у Зворнику. Чупићева породица у Србију се вратила у новембру 1815.

²⁴ „Међутим, је жена Чупићева живела у селу Дивошу у Срему. Она је била у такој сиромаштини да је, тако рећи, умирала од глади, а стидила се је просити” (М.Ђ. Милићевић, *Поменик*, 837).

²⁵ А. Ивић, *Аустрија према устанку Срба*, 49-50. У домаћим изворима име Стојановог сина је Тома, док се у наведеном аустријском извештају наводи као Стеван.

²⁶ Завичајно друштво „Војвода Стојан Чупић” основано је 1992. То друштво је 1997. године штампало *Споменицу војводе Стојана Чупића*.